

ЗВ'ЯЗОК МІЖ РОЛЬОВОЮ ВІКТИМНІСТЮ ТА ЕМОЦІЙНОЮ КРЕАТИВНІСТЮ ОСІБ РІЗНОГО ВІКУ

С. П. Дерев'янка

доцент кафедри загальної, вікової та соціальної психології

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

О. Є. Кондратенко

студентка магістратури, спеціальність «Психологія»

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

Актуальність проблеми віктимності особистості обумовлена низкою чинників: підвищенням неоднозначності та складності обставин сучасного життя, зростанням стресогенних умов функціонування людини і, поряд із тим, необхідністю розвитку якостей соціально адаптованої особистості, вмінь справлятися з обставинами, не ставати їх жертвою. Сучасна людина не завжди здатна психологічно успішно вийти зі складної, напруженої ситуації, що зумовлює як психологічні проблеми, так і набуття статусу жертви у подальшому повсякденному житті.

Аналіз літературних джерел показав, що попри велику кількість психологічних досліджень з проблеми віктимності недостатньо вивченою є роль емоційної креативності при набутті особистістю рис жертви. Зокрема, не достатньо з'ясованим є зв'язок між показниками рольової віктимності та емоційної креативності особистості; особливості цього зв'язку у осіб юнацького та зрілого віку.

Уведенню поняття «рольова віктимність» у галузь психології сприяли дослідження М. Одинцової [1]. Вчена виділила ігрову рольову віктимність («ігрова роль жертви») та соціальну («соціальна роль жертви»). При цьому дослідниця зазначає, що перша є тимчасовою роллю, яку людина обирає сама, добровільно, щоб досягти певної мети. Соціальна роль – це нав'язане, жорстко регламентоване положення людини, пов'язане з її відторгненням соціумом. Головна відмінність ігрової ролі від соціальної – наявність маніпулятивного

компоненту у першому випадку. М. Одинцова характеризує ігрову роль жертви як креативну та пластичну, з навмисним демонструванням своїх нещастя та страждань, з боязкістю щодо відповідальності, з наявністю рентних настанов (пошуком вигоди). Соціальна роль жертви характеризується глибоким переживанням власного аутсайдерства, оцінкою оточуючого світу як ворожого. Також вчена зазначає, що ігрова та соціальна ролі жертви є особливим засобом захисту від життєвих труднощів та повсякденних негараздів.

Феномен «емоційна креативність» було досліджено Дж. Ейверіллою у 1991 р. Цей феномен було охарактеризовано вченим як здатність переживати і виражати нові оригінальні емоції засобом модифікації звичайних, стандартних емоцій відповідно до впливу різних ситуацій (повсякденних або стресових) [2].

Мета нашого дослідження полягає у встановленні зв'язку між рольовою віктимністю та складовими емоційної креативності у осіб юнацького та зрілого віку.

Авторські положення, які було покладено в основу проведеного емпіричного дослідження: (1) Рольова віктимність – це схильність особистості приймати на себе роль жертви за негативних життєвих обставин. Адаптивне значення для зменшення віктимізації має емоційна креативність як засіб рефлексії та управління новими емоційними переживаннями. (2) Структурно емоційна креативність містить усвідомлюваний та неусвідомлюваний компоненти, –кожний з яких включає в себе певні складові. Відповідно до цього твердження виділяються два різновиди емоційної креативності – усвідомлена та неусвідомлена. Усвідомлена емоційна креативність характеризується прагненням до набуття емоційного досвіду, до адекватного вираження нових емоційних переживань при взаємодії з іншими людьми. Неусвідомлена емоційна креативність виявляється у здатності до накопичення різних емоційних вражень.

Для проведення емпіричного дослідження (протягом 2018-2019 рр.) були залучені студенти національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка очної та заочної форм навчання різних спеціальностей

загальною кількістю 73 особи – з них 42 особи (57,5 %) юнацького та 31 (42,5 %) – зрілого віку.

В якості дослідницького інструментарію було використано: опитувальник рольової віктимності М. Одинцової (основні показники: ігрова рольова віктимність, соціальна рольова віктимність, загальний показник рольової віктимності); опитувальник «ЕСІ» (Emotional Creativity Inventory) і тест емоційних тріад за авторством Дж. Еверілла.

Основними показниками усвідомленої емоційної креативності є наступні змінні (на основі опитувальника «ЕСІ»): емоційна підготовленість (розуміння різних емоційних переживань); новизна (здатність переживати незвичайні емоції); ефективність (вміння виразно, адекватно виражати нові емоції); автентичність (щире відображення емоцій). Показники неусвідомленої емоційної креативності (на основі тесту емоційних тріад): новизна (нові емоційні враження), ефективність (адекватність емоційних переживань) і інтеграція (продукування емоційних переживань засобом об'єднання різних емоцій та почуттів).

Емпіричне дослідження передбачало наступні методичні процедури: (1) порівняння показників рольової віктимності між групами осіб юнацького та зрілого віку (засобом порівняння двох незалежних вибірок за критерієм Манна-Уїтні); (2) встановлення зв'язку між показниками рольової віктимності та емоційної креативності у кожній окремій віковій групі (засобом застосування кореляційного аналізу Пірсона). Статистична обробка даних здійснювалася за допомогою комп'ютерної програми SPSS для Windows (V. 20).

Сформовані нами за віковим принципом групи осіб було порівняно за показниками рольової віктимності. Було з'ясовано, що схильність до поведінки жертви суттєво переважає у осіб зрілого віку ($p \leq 0,01$). При цьому, у дорослих людей, порівняно з молодими особами, соціальна рольова віктимність виявилася значно вище вираженою ($p \leq 0,001$), ніж ігрова рольова віктимність ($p \leq 0,05$). Вважаємо, отримані дані можна пояснити наступним чином: якщо у юнацькому віці набуття ролі жертви може бути ще не сталим, випадковим, то у

зрілому віці (особливо при наявності вираженої, прогресуючої невпевненості в собі) випадково набута роль жертви може закріплюватися, та при повторенні певних несприятливих обставин, навіть посилюватися.

За результатами кореляційного аналізу нами був отриманий ряд кореляцій між рольовою віктимністю та складовими емоційної креативності. Зокрема, у осіб юнацького віку загальний показник рольової віктимності негативно корелює з «ефективністю» ($r=-0,468$; $p\leq 0,01$). Соціальна рольова віктимність також негативно пов'язана з «ефективністю» ($r=-0,513$; $p\leq 0,01$), ігрова рольова віктимність – з «підготовленістю» ($r=-0,426$; $p\leq 0,05$) та загальним показником усвідомленої емоційної креативності ($r=-0,366$; $p\leq 0,05$).

У зв'язку з отриманими даними, можна зазначити, що у осіб юнацького віку спостерігається негативний характер зв'язку між показниками рольової віктимності та емоційної креативності. Зокрема, демонстративність поведінки жертви, задіяння маніпуляцій (ігрова рольова віктимність), – підвищуються при недостатньо розвинутій здатності розуміти свої емоційні переживання, накопичувати новий емоційний досвід.

Набуття статусу жертви (соціальна рольова віктимність) стає більш вірогідним при недостатньо розвинутих навичках емоційного самоуправління, вмінь адекватно виражати свої нові емоційні переживання. Загалом треба відзначити, що у осіб юнацького віку схильність до маніпулятивної поведінки зростає, якщо усвідомлена емоційна креативність (як рефлексія нових емоційних переживань) сформована недостатньо.

У осіб зрілого віку загальний показник рольової віктимності негативно корелює з «підготовленістю» ($r=-0,637$; $p\leq 0,01$); соціальна рольова віктимність також негативно пов'язана з «підготовленістю» ($r=-0,574$; $p\leq 0,05$); ігрова рольова віктимність негативно корелює з «підготовленістю» ($r=-0,651$; $p\leq 0,01$), та позитивно – з «інтеграцією» ($r=0,563$; $p\leq 0,05$) і загальним показником неусвідомленої емоційної креативності ($r=0,489$; $p\leq 0,05$).

Отже, у групі осіб зрілого віку спостерігаються достатньо виражені негативні кореляції між підготовленістю і показниками рольової віктимності. У

зв'язку з цим можна зазначити що, демонстративність поведінки жертви може мати місце при несформованій здатності розуміти свої нові емоційні переживання і, поряд із тим, при добре сформованій здатності продукувати нові емоції. Набуття статусу жертви у осіб зрілого віку також пов'язане з невмінням достатньо чітко розуміти свої нові емоційні переживання.

Загалом, у дорослих людей схильність до маніпуляцій зростає, якщо достатньо вираженою є неусвідомлена емоційна креативність (як накопичення нових емоційних вражень). Вірогідно накопичення нових переживань та недостатня їх рефлексія провокують маніпулятивну поведінку у зазначених осіб.

Таким чином, дані дослідження презентували – у молодих осіб ігрова рольова віктимність посилюється при недостатньо-розвинутій здатності до усвідомлення нових емоційних переживань та накопичення емоційного досвіду. Набуття ж реального статусу жертви пов'язане у них з недостатнім умінням виражати нові емоції та контролювати їх. У той же час, у осіб зрілого віку демонстративна жертвовність має тенденцію до прояву при несформованому усвідомленні нових переживань, але при сформованій ефективності їх вираження. Отримання статусу жертви обставин у зрілих людей пов'язане з недостатньою рефлексією власних нових емоційних переживань.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у вивченні зв'язку рольової віктимності та емоційної креативності з урахуванням статевої та професійної приналежності осіб різного віку.

Література:

1. Одинцова М. А. Многоликость «жертвы», или Немного о великой манипуляции: система работы, диагностика, тренинги: учебное пособие. М.: Флинта: НОУ ВПО «МПСИ». 2010. 256 с.
2. Averill J. R. Individual differences in emotional creativity: Structure and correlates. *Journal of personality*. 1999. Vol. 67. P. 331–371.